

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/69-4-29>

УДК 338.24.01

Носань Н.С.

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та підприємництва,
Черкаський державний технологічний університет

Nosan Nataliya

Cherkasy State Technological University

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ ДЕРЖАВИ

У статті узагальнено концептуальний базис управління фінансовою безпекою держави на засадах системного підходу. Впорядковано цілі функціонування підсистем фінансової безпеки для реалізації фінансових інтересів держави. Зроблено припущення, що метою управління фінансовою безпекою держави є баланс витрат на безпеку орієнтовані заходи та спрямування фінансових активів на задоволення потреб учасників фінансової системи країни. Обґрунтовано, що з позиції макрорівневого безпекознавства управління за системного підходу, з одного боку, здійснюється щодо об'єкта, який має складну будову (як система фінансової безпеки), а з іншого боку, передбачає використання системи управлінських засобів та інструментів щодо підтримки стану захищеності від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх небезпек та загроз, а також забезпечення такого функціонального стану об'єкту, що може гарантувати задоволення фінансових інтересів владних структур, населення, суб'єктів підприємницької діяльності, учасників фінансових відносин.

Ключові слова: фінансова безпека держави, управління фінансовою безпекою, системний підхід, система фінансової безпеки.

Постановка проблеми. Механізми управління фінансовою безпекою держави в Україні нині перебувають у зародковому стані, або, говорячи науковою мовою, залишаються на етапі свого становлення. Необхідність використання інструментів професійного менеджменту задля протидії загрозам і ризикам, що мають фінансову природу походження, для суб'єктів господарської діяльності була усвідомлена їх керівництвом і власниками в період розгортання на теренах фінансово-економічної системи кризових явищ. Страх втратити власні фінансові активи скеровував топ-менеджмент бізнес-суб'єктів до пошуку ефективного інструментарію управління їх фінансовою безпекою. Водночас на

рівні владних структур питання фінансової безпеки та фінансового суверенітету держави хоча піднімалися та обговорювались, проте з огляду на частоту зміни влади та впливів політичних партій довшеної форми державного документа, що має регуляторну силу, вони так і не набули. Отже, актуальними теоретичними та прикладними завданнями продовжують залишатись пошук, аналіз, систематизація та узагальнення підходів до управління фінансовою безпекою, які можна ефективно використати на макрорівні. Одним із найбільш популярних і таких, які можна віднести до категорії класичних, є системний підхід, який у межах дослідження пропонується розглянути більш детально.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам управління станом фінансової безпеки держави та його оцінювання присвячено чимало праць сучасних дослідників проблем безпекознавства. Так, Н.В. Зачосовою вивчаються перспективні напрями стабілізації стану фінансової складової економічної безпеки національної економіки України [1] та чиняться спроби формування стратегії макрорівневої фінансової безпеки [2]. Т.О. Луцик-Дубова займається розробленням системи індикаторів фінансової безпеки держави [3]. А.Ю. Ковальчук пропонує систему сучасних принципів механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки країни [4]. К.Є. Мойсеєнко та М.Г. Уракін визначають зміст, складові, функціональні зв'язки в межах системи фінансової безпеки держави [5]. А.С. Полторак та А.О. Зайко конкретизують методологічні засади систематизації фінансової безпеки держави [6]. Системний підхід прослідковується в роботах А.В. Кулінської, одна з публікацій якої присвячена визначенню обставин, які впливають на зміцнення системи національної фінансової безпеки України [7], а також І.Р. Лукановської [8]. Водночас у більшості досліджень поняття системності застосовується лише для підкреслення факту складної будови фінансової безпеки держави, але не для характеристики процесу управління нею на рівні владних структур.

Формулювання цілей статті. Метою статті є узагальнення парадигм і концептуальних засад системного підходу до управління фінансовою безпекою держави, впорядкування наукових позицій вітчизняних дослідників, які є фундаторами та прихильниками цього підходу, задля формування теоретичного базису системного управління фінансовою складовою економічної безпеки національної економіки України.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає А.Ю. Ковальчук, «фінансова безпека є надзвичайно складною багаторівневою системою. Її утворює низка підсистем» [4, с. 65]. У цій тезі лаконічно розкрито всю сутність системного підходу до конкретизації поняття фінансової безпеки як наукової категорії. Найбільш класичним набором підсистем фінансової безпеки можна вважати такі її складові, як банківська безпека, безпека небанківського фінансового сектору, грошово-кредитна, валютна, бюджетна та боргова безпека. Дві останні підсистеми можна об'єднати в єдину складову, а саме безпеку публічних фінансів. Задля розроблення підходів до державного управління фінансовою макробезпекою взагалі можна запропонувати розподілити систему фінансової безпеки на приватні фінанси та публічні фінанси, оскільки підходи до організації їх захисту на державному рівні від різних небезпек і загроз мають реалізовуватися з використанням принципово різних механізмів. К.Є. Мойсеєнко та М.Г. Уракін досліджують фінансову безпеку щодо врахування стану фінансової системи держави та виокремлюють такі елементи фінансової безпеки держави, як безпека фінансових установ, безпека фінансових операцій, безпека сегментів фінансового ринку, безпека клієнта на фінансовому ринку [5, с. 197]. Також

дослідники виділяють два рівні безпеки, а саме зовнішню фінансову безпеку та внутрішню фінансову безпеку. Водночас дослідження засад сучасного безпекознавства та менеджменту доводить актуальність використання системного підходу не лише на теоретичному рівні, але й під час вирішення прикладних завдань управління фінансовою безпекою як на мікро-, так і на макрорівнях.

Системністю має характеризуватись процес діагностики рівня фінансової безпеки країни. Показники, коефіцієнти, параметри, оцінки, що використовуються для аналізу стану фінансової безпеки на макрорівні, мають давати змогу системно характеризувати рівень захищеності від негативного впливу небезпек, загроз і ризиків усіх її функціональних підсистем. Найчастіше в методиках оцінювання рівня фінансової безпеки як на мікро-, так і на макрорівнях фахівцями використовується поняття індикатора. На думку Т.О. Луцик-Дубової, індикатор фінансової безпеки – це співвідношення певних показників країни, що порівняно з граничними значеннями сигналізує про безпечний або небезпечний стан фінансових відносин системи держави [3, с. 23]. У своєму дослідженні, присвяченому проблемам оцінювання рівня безпеки на регіональному рівні, О.О. Павленко та Д.С. Горбатенко відзначають, що «оцінка рівня безпеки регіону повинна бути заснована на системному підході» [9, с. 16]. Оскільки оцінювання є однією з функцій управління, що доводить ефективність менеджменту або його нераціональну організацію, доходимо висновку про доцільність застосування системного підходу до процесу управління фінансовою безпекою держави на всіх етапах його проходження.

У класичному менеджменті сутність системного підходу полягає в позиціонуванні організації як відкритої системи, що має входи й виходи. Н.Н. Пойда-Носик відзначає, що з огляду на складність категорії фінансової безпеки є всі підстави розглядати її з позиції системного підходу як відкриту систему, яка має комплекс взаємопов'язаних елементів, певну структуру та взаємодіє із зовнішнім середовищем [10, с. 160]. Дослідниця наголошує на тому, що системний підхід до менеджменту безпеки – це один з видів наукових підходів, за якого будь-яка система безпеки розглядається як сукупність взаємозалежних елементів (підсистем), що має вихід (метою є зниження рівня або попередження погроз), вхід (ресурсами є фахівці, техніка й устаткування, механізми керування, фінансування), процес (практична робота із забезпечення безпеки передбачає планування, організацію, керування, взаємодію, підготовку та вжиття конкретних заходів щодо протидії погрозам і ризикам), зв'язок із зовнішнім середовищем, зворотній зв'язок [10, с. 160]. З позиції макрорівневого безпекознавства управління за системного підходу, з одного боку, здійснюється щодо об'єкта, який має складну будову (система фінансової безпеки), а з іншого боку, передбачає використання системи управлінських засобів та інструментів щодо підтримки стану її захищеності від негативного впливу зовнішніх та внутрішніх небезпек і загроз, а також підтримки такого функ-

ціонального стану, що може гарантувати задоволення фінансових інтересів владних структур, населення, суб'єктів підприємницької діяльності, учасників фінансових відносин тощо. Важливою характеристикою системного підходу є наявність мети функціонування системи, яку в контексті цього дослідження визначаємо як оптимальне використання фінансових ресурсів для задоволення фінансових інтересів різних категорій стейкхолдерів в умовах впливу ризиків і загроз на цей процес. Отже, метою управління фінансовою безпекою держави є баланс витрат на безпеку орієнтовані заходи та спрямування фінансових активів на задоволення потреб учасників фінансової системи країни.

Складна будова системи, як щодо системи фінансової безпеки, передбачає наявність низки підсистем із власними цілями, однак ефективність взаємозв'язків усіх елементів системи та правильна організація її архітектури сприяють тому, аби цілі всіх підсистем другого, третього порядку тощо слугували досягненню єдиної кінцевої мети функціонування всієї системи фінансової безпеки держави, що полягає у забезпеченні фінансового суверенітету країни на глобальній економічній арені (рис. 1).

Зауважимо, що абсолютна фінансова незалежність держави у сучасному світі – це мета недосяжна та нерациональна. США, Японія та інші розвинуті країни, економічному потенціалу яких можна позздрити, мають великі обсяги боргових зобов'язань, однак продовжують користуватись фінансовими запозиченнями від інших держав, а також від міжнародних фондів та організацій, які ті охоче надають, оскільки знають, що передані активи буде використано для інвестиційних цілей та економічного зростання, внаслідок яких кредитор отримає фінансовий зиск і повернення позиченого капіталу. В цьому прикладі також спрацьовує принцип системності, адже активи з фінансового сектору пере-

творюються на матеріальні ресурси, використовуються для отримання продукту з додатковою вартістю, реалізуються в сегменті виробничих або споживчих товарів і послуг, знову перетворюються на капітал, який використовується для споживання, заощадження, інвертування чи задоволення інших фінансових потреб його власника.

І.П. Потапюк та А.Т. Годловський, спираючись на роботи Н.І. Верхоглядової та І.В. Олініченко, першим у переліку принципів економічної, отже, фінансової безпеки називають принцип системності та комплексності, який розуміється дослідниками як факт існування необхідності аналізу всіх сторін об'єкта дослідження та врахування як внутрішніх взаємозв'язків і взаємозалежностей, так і зовнішніх факторів щодо розгляду об'єкта дослідження як елемента економічного простору більш високого рівня [11]. На нашу думку, принцип системності в управлінні фінансовою безпекою держави полягає у формуванні системи органів, структур та механізмів для спрямування владного впливу на використання наявних у фінансовій системі ресурсів для забезпечення захисту фінансових інтересів держави, бізнесу та населення від деструктивного впливу різних небезпек, ризиків і загроз на проходження процесів їх задоволення. Враховуватись мають як внутрішні національні фінансові інтереси, що визначають вектори державної фінансової політики, так і зовнішні, що формують модель фінансової поведінки держави у глобальній фінансовій архітектурі. Підтвердження наведеної тези знаходимо в публікаціях В.Д. Залізко. «Системний підхід у процесі дослідження специфіки формування механізму забезпечення економічної безпеки <...> в контексті регіонального розвитку передбачає необхідність врахування не лише внутрішніх (регіональних та міжрегіональних), а й зовнішніх (міжнародних) інтересів. Сам механізм має бути чітко структурований із зазначенням схем взаємодії його складових модулів, гармонійна взаємодія яких

Рис. 1. Впорядкування цілей функціонування підсистем фінансової безпеки для реалізації фінансових інтересів держави

Джерело: складено автором

Рис. 2. Концептуальні засади системного підходу до управління фінансовою безпекою держави

Джерело: складено автором

забезпечить стале економічне зростання відповідних територій і країни в цілому» [12, с. 335].

Враховуючи результати проведеного дослідження, можемо конкретизувати концептуальні засади системного підходу до управління фінансовою безпекою держави (рис. 2).

Висновки. Отже, системний підхід до управління фінансовою безпекою держави має велику кількість раціональних положень, є придатним для застосування на теоретичному та прикладному рівнях, а також дістав велику підтримку наукової спільноти. Його використання є виправданим в умовах наявності значної кількості ризиків для нормального функціонування фінансової системи країни, оскільки дає змогу організувати комплексну взаємодію всіх категорій стейкхол-

дерів, інтереси яких містяться у фінансовій площині, для забезпечення їх раціональної фінансової поведінки у ситуації невизначеності. Системний характер об'єкта управління у цьому контексті не викликає сумнівів, а використання інших підходів до управління фінансовою безпекою на макрорівні без урахування її системної будови не дасть змогу використати переваги комплексного захисту та ефективного безпеко орієнтованого розподілу тимчасово вільних ресурсів національної фінансової системи.

Перспективи подальших досліджень полягають у детальному вивченні та виявленні позитивних і негативних аспектів інших популярних підходів до управління фінансовою безпекою держави, зокрема функціонального, процесного, комплексного, динамічного.

Список літератури:

1. Зачосова Н.В. Напрями стабілізації стану фінансової складової економічної безпеки національної економіки України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2018. № 8(36). С. 14–18.
2. Зачосова Н.В. Формування стратегії фінансової безпеки України для потреб забезпечення економічної безпеки національної економіки. *Причорноморські економічні студії*. 2018. № 26. С. 58–62.
3. Луцик-Дубова Т.О. Система індикаторів фінансової безпеки держави. *Наука й економіка*. 2013. Вип. 3. С. 22–28.
4. Ковальчук А.Ю. Система сучасних принципів механізму забезпечення фінансово-економічної безпеки держави. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2017. № 1. С. 62–69.
5. Мойсеєнко К.Є., Уракін М.Г. Система фінансової безпеки держави: зміст, складові, функціональні зв'язки. *Менеджер*. 2018. № 2. С. 192–200.
6. Полторак А.С., Зайко А.О. Методологічні засади систематизації фінансової безпеки держави. *Агросвіт*. 2018. № 21. С. 65–71.
7. Кулінська А.В. Обставини, які впливають на зміцнення системи національної фінансової безпеки України. *Економічний простір*. 2015. № 104. С. 92–101.
8. Лукановська І.Р. Теоретичне обґрунтування місця податкової безпеки в системі фінансової безпеки України. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2014. № 6. С. 40–45.
9. Павленко О.О., Горбатенко Д.С. Використання системного підходу для оцінювання соціо-еколого-економічної безпеки регіону. *Вісник Сумського державного університету. Серія : Економіка*. 2015. № 3. С. 13–17.
10. Пойда-Носик Н.Н. Використання системного підходу в управлінні фінансовою безпекою підприємства. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка*. 2011. Спецвип. 33. Ч. 3. С. 158–163.

11. Верхоглядова Н.І., Олініченко І.В. Принципи забезпечення економічної безпеки регіону. *Ефективна економіка*. 2013. № 9. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_9_3 (дата звернення: 02.07.2019).
12. Залізко В.Д. Про доцільність використання системного підходу під час дослідження економічної безпеки сільських територій. *Збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Серія : Економіка*. 2013. Т. 14. Вип. 263. С. 333–337.

References:

1. Zachosova N.V. (2018). Napryamy stabilizatsiyi stanu finansovoyi skladovoyi ekonomichnoyi bezpeky natsionalnoyi ekonomiky Ukrainy [Directions of stabilization of the state of the financial component of economic security of the national economy of Ukraine]. *Scientific notes of the National University of Ostroh Academy*, no. 8(36), pp. 14–18.
2. Zachosova N.V. (2018). Formuvannya stratehiyi finansovoyi bezpeky Ukrainy dlya potreb zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky natsionalnoyi ekonomiky [Formation of the financial security strategy of Ukraine for the needs of economic security of the national economy]. *Black Sea Economic Studies*, no. 26, pp. 58–62.
3. Lutsyk-Dubova T.O. (2013). Systema indyikatoriv finansovoyi bezpeky derzhavy [System of indicators of financial security of the state]. *Science and Economics*, no. 3, pp. 22–28.
4. Kovalchuk A.Yu. (2017). Systema suchasnykh pryntsyviv mekhanizmu zabezpechennya finansovo-ekonomichnoyi bezpeky derzhavy [The system of modern principles of the mechanism of providing financial and economic security of the state]. *Bulletin of the Zaporizhzhya National University. Law Sciences*, no. 1, pp. 62–69.
5. Moysenyenko K.Ye., Urakin M.H. (2018). Systema finansovoyi bezpeky derzhavy: zmist, skladovi, funktsionalni zvyazky [The system of financial security of the state: the content, components, functional relationships]. *Manager*, no. 2, pp. 192–200.
6. Poltorak A.S., Zayko A.O. (2018). Metodolohichni zasady systematyzatsiyi finansovoyi bezpeky derzhavy [Methodological principles of systematization of financial security of the state]. *Agroworld*, no. 21, pp. 65–71.
7. Kulinska A.V. (2015). Obstavyny, yaki vplyvayut na zmitsnennya systemy natsionalnoyi finansovoyi bezpeky Ukrainy [Circumstances that affect the strengthening of Ukraine's national financial security system]. *Economic space*, no. 104, pp. 92–101.
8. Lukanovska I.R. (2014). Teoretychne obruntuvannya mistysya podatkovoyi bezpeky v systemi finansovoyi bezpeky Ukrainy [Theoretical substantiation of the place of tax security in the system of financial security of Ukraine]. *Formation of market relations in Ukraine*, no. 6, pp. 40–45.
9. Pavlenko O.O., Horbatenko D.S. (2015). Vykorystannya systemnoho pidkhodu dlya otsynuyannya sotsio-ekolo-ho-ekonomichnoyi bezpeky rehionu [The use of a systematic approach for assessing the socio-ecological and economic security of the region]. *Visnyk of Sumy State University. Series : Economics*, no. 3, pp. 13–17.
10. Poyda-Nosyk N.N. (2011). Vykorystannya systemnoho pidkhodu v upravlinni finansovoyu bezpekoyu pidpryyemstva [Use of the system approach in the management of financial security of the enterprise]. *Scientific herald of Uzhgorod University. Economics Series*, no. 33/3, pp. 158–163.
11. Verkhohlyadova N.I., Olinichenko I.V. Pryntsyvy zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky rehionu [Principles of ensuring economic security of the region]. *Effective economy*, no. 9. Mode of access: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_9_3 (application date: 02.07.2019).
12. Zalizko V.D. (2013). Pro dotsilnist vykorystannya systemnoho pidkhodu pid chas doslidzhennya ekonomichnoyi bezpeky silskykh terytoriy [On the expediency of using a systematic approach in the study of economic security of rural areas]. *Collection of scientific works of the Donetsk State University of Management. Series : Economics*, no. 14/263, pp. 333–337.

СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД К УПРАВЛЕНИЮ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТЬЮ ГОСУДАРСТВА

В статье обобщен концептуальный базис управления финансовой безопасностью государства на основе системного подхода. Упорядочены цели функционирования подсистем финансовой безопасности для реализации финансовых интересов государства. Сделано предположение, что целью управления финансовой безопасностью государства является баланс расходов на ориентированные на безопасность меры и направления финансовых активов на удовлетворение потребностей участников финансовой системы страны. Обосновано, что с позиции макроуровневого безопасноведения управление по системному подходу, с одной стороны, осуществляется касательно объекта, который имеет сложное строение (как система финансовой безопасности), а с другой стороны, предполагает использование системы управленческих средств и инструментов по поддержке состояния защищенности от негативного влияния внешних и внутренних опасностей и угроз, а также обеспечения такого функционального состояния объекта, которое может гарантировать удовлетворение финансовых интересов властных структур, населения, субъектов предпринимательской деятельности, участников финансовых отношений.

Ключевые слова: финансовая безопасность государства, управление финансовой безопасностью, системный подход, система финансовой безопасности.

SYSTEM APPROACH TO STATE FINANCIAL SECURITY MANAGEMENT

The mechanisms for managing the financial security of the state in Ukraine are now in their infancy, or, speaking the scientific language, remain at the stage of their formation. The actual theoretical and applied tasks continue to be the search, analysis, systematization and synthesis of approaches to financial security management that can be effectively used at the macro level. The article summarizes the conceptual basis of the management of financial security of the state on the basis of a systematic approach. The systemic nature of the management object is beyond doubt, and the use of other approaches to financial security management at the macro level, without taking into account its systemic structure, will not allow taking advantage of the integrated protection and effective safe-oriented distribution of temporarily free resources of the national financial system. The goals of the operation of financial security subsystems for the realization of the financial interests of the state are organized. It has been established that the systematic approach to the management of financial security at the macro level has a large number of rational provisions, is suitable for application in the theoretical and applied planes and has received great support from the scientific community. It is assumed that the purpose of managing financial security of the state is to balance the costs of security-oriented measures and direct financial assets to meet the needs of participants in the financial system of the country. It is substantiated that from the standpoint of macro-level security science, management in accordance with the system approach on the one hand is carried out on an object that has a complex structure – as a system of financial security, but on the other involves the use of a system of management tools to maintain a state of security against the negative impact of external and internal threats and risks and provision of such a functional state of an object that can guarantee satisfaction of financial interests of power structures, population, business entities participants in financial relations.

Key words: *financial security of the state, financial security management, system approach, financial security system.*